

Κοσμική αρχιτεκτονική της Κυθρέας*

της Νάσως Χρυσσοκού

Η Κυθρέα κτισμένη στους νότιους πρόποδες του Πενταδακτύλου είναι χωριό γνωστό από την Αρχαιότητα. Ο νεώτερος οικισμός οικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης των Χύτρων και άρχισε να αναπτύσσεται σταδιακά από τον 10^ο μ.Χ. αιώνα.¹ Κατά τη διοίκηση της Κύπρου από τους Λουζινιάν, η Κυθρέα αποτελούσε φέουδο της βασιλικής οικογένειας και συνέχισε να ανήκει στη Δημοκρατία της Βενετίας κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα².

Ο οικισμός υπέστη επανειλημμένες καταστροφές κατά τη νεώτερη ιστορία του. Η πρώτη γνωστή αναφορά ανήκει στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, όταν το 1680 τα σουλτανικά στρατεύματα κινήθηκαν εναντίον του αποστάτη Μεχμέτ Αγά Μπογιατζιογλου και η δεύτερη το 1765, όταν σημειώθηκαν ζημιές σε αλευρόμυλους και υδραγωγεία λόγω της εξέγερσης μουσουλμάνων κατά του διοικητή της Κύπρου Τζηλ Οσμάν³.

Στις 3 Δεκεμβρίου του 1968, κατά τη διάρκεια κατασκευής δρόμου, εκτεταμένες βροχές παρέσυραν τα προσωρινά αναχώματα και το νερό πλημμύρισε το χωριό και κατέστρεψε στην ορμητική του πορεία δρόμους και τοίχους οικοδομών⁴.

Τα περισσότερα κτίσματα της κοσμικής αρχιτεκτονικής της Κυθρέας σήμερα χρονολογούνται από την ύστερη εποχή της Τουρκοκρατίας και την περίοδο της Αγγλοκρατίας, ενώ υπάρχει και η σύγχρονη αρχιτεκτονική της μεσοπολεμικής περιόδου και της αρχής του Μοντερνισμού, η οποία διακόπηκε βίαια με την Τουρκική εισβολή.

Οι πλούσιες πηγές νερού με τις φυτείες που ευδοκίμοιούσαν εκεί, οι νερόμυλοι (για άλεση σιταριού) και η εγγύτητά της στην πρωτεύουσα, έκαναν την Κυθρέα εύπορη και αυτό διαφαίνεται και στην αρχιτεκτονική του χωριού. Ο οικισμός χωριζόταν σε έξι ενορίες (Συρκανιά, Χαρδακιώτισσα, Άγιος Γεώργιος, Άγιος Ανδρόνικος, Αγία Μαρίνα, και Χρυσίδα), οι οποίες οργανώνονται κατά μήκος της κοιλάδας ακολουθώντας την ροή του νερού. Η κωμόπολη ήταν πυκνοκατοικημένη και γεμάτη περιβόλια και πράσινο. Ακόμη και σήμερα είναι διάσπαρτη με αυλάκια μικρά ή μεγάλα, τα οποία διοχέτευαν το νερό στους διάφορους νερό-

1. Ανωνύμου, λήμμα: «Κυθρέα» *Μ.Κ.Ε.* 7, 345-349.

2. Ν. Παταπίου, «Μύλοι και περιβόλια της Κυθρέας» Παράθυρο λοξές ματιές στον πολιτισμό *εφημ. Πολίτης*: [http:// www.parathyro.com](http://www.parathyro.com) Γ. Βουστρώνιος, *Χρονικόν* (επιμ. Α. Παυλίδη), Λευκωσία 1989, παρ. 175.

3. Γ. Στ. Πετάση, *Η κωμόπολη της Κυθρέας. Ιστορική, Αρχαιολογική, Πολιτιστική και Λαογραφική επισκόπηση*, Λευκωσία 1992, 81-82.

4. Σ. Χριστίδη, *Κυθρέα η πράσινή μας κοιλάδα*, Λευκωσία 2003, 115.

μύλους και στα περιβόλια. Δυστυχώς, πλέον δεν ρέει ίχνος νερού από τη μεγάλη πηγή του Κεφαλόβρυσου.

Τα αρχαιότερα σπίτια ειδικά στα βορειότερα σύνορα του οικισμού στην ενορία Συρκανιά και Χαρδακιώτισσα είναι τυπικά της ορεινής και ημιορεινής αγροτικής αρχιτεκτονικής του νησιού, ενώ όσο ο οικισμός εδομείτο σε χαμηλότερα υψόμετρα προς τα νότια, όπως στις ενορίες Αγίας Μαρίας και Χρυσίδας, (υπάρχει διαφορά 530 μέτρων μεταξύ του βόρειου και νότιου τμήματος του οικισμού), η αρχιτεκτονική αρχίζει να διαμορφώνει στοιχεία της πεδινής αρχιτεκτονικής με τοξοστοιχίες, ηλιακούς, δίκωρα κ.ά. Η ευμάρεια που ανέπτυξε η Κυθρέα τον 19^ο-20^ο αιώνα επιτάχυνε την αντικατάσταση των παλαιότερου τύπου οικοδομημάτων με νεώτερα κτίσματα συνεχούς και ελεύθερης δόμησης, τα οποία είχαν πρότυπα εισαγόμενα από την αστική αρχιτεκτονική. Ιατροί, δικηγόροι και διδάσκαλοι έκτισαν νεοκλασικά και στα νεώτερα χρόνια κτήρια του διεθνούς μοντέρνου στυλ, αντάξια των αντιστοίχων παραδειγμάτων στις πόλεις.

Παρόλο που σήμερα δεν περισώζονται πολλά παραδείγματα, από αναφορές, παλαιές φωτογραφίες, χαρακτηριστικά περιηγητών και απομεινάρια οικοδομημάτων μπορούμε να δημιουργήσουμε μια καλή εικόνα του οικισμού για τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Τα αρχαιότερα παραδείγματα διασώζονται στις ψηλότερες γειτονίες και αποτελούνται από μικρότερες οικοδομές συχνά μόνο δυο δωματίων (δίκωρο και σώσπιτο), δομημένες σε δύο επίπεδα, ενσωματωμένες στο επικλινές έδαφος. Εξωτερική ξύλινη σκάλα ενοποιούσε τα δυο επίπεδα. Το ισόγειο κατασκευαζόταν από αργολιθοδομή, ενώ στον όροφο χρησιμοποιείτο οπτόπλινθος, που επιχριζόταν με «γυψομάρμαρο» («ασβεστολιθικές πλάκες») ή ασβέστη. Τα επιχρίσματα αυτά παράγονταν στα πολλαπλά καμίνια βόρεια του χωριού, στους πρόποδες του Πενταδακτύλου που παρείχε τόσο το πέτρωμα, όσο και τα δάση για καύσιμη ύλη⁵. Οι στεγάσεις ήταν απλές, μονοκλινείς ή δικλινείς με βυζαντινού τύπου κεραμίδι, ενώ τα δάπεδα στις πτωχότερες οικοδομές ήταν από χώμα και «γυψομάρμαρο» («ασβεστολιθικές πλάκες») στα πλουσιότερα σπίτια. Σε κάποιες οικοδομές υπήρχαν ηλιακοί, αλλά αυτοί ήταν μικροί και λιγοστοί, περιορισμένοι σε ένα μέχρι δύο τόξα. Απουσιάζουν παντελώς από την περιοχή τα πλούσια νεοκλασικά κτίσματα των αρχών του 20^{ου} αιώνα, που παρουσιάζονται στις χαμηλότερες γειτονίες⁶ (εικ. 1).

Εικ. 1 Παραδοσιακές οικίες στην ενορία Συρκανιάς

5. Χριστίδη, *Κυθρέα* (υποσ. 4) 51.

Αντίθετα, οι ενορίες του μεσαίου και χαμηλότερου υψομέτρου χαρακτηρίζονταν από λιγότερες αρχαιότερες οικοδομές και κυρίως νεώτερου τύπου οικίες, της περιόδου της Αγγλοκρατίας και κάποιες σύγχρονες. Στις παλαιότερες οικοδομές διασώζεται η τυπολογία της πεδινής αρχιτεκτονικής με σπαράγματα από ηλιακούς με πολλαπλά τόξα.

Οι χώροι αυτοί θα παρείχαν προστατευμένο χώρο για τις εξωτερικές εργασίες, αλλά και προστασία της τοικοποιίας της κατοικίας από τον δυνατό νότιο καλοκαιρινό ήλιο (εικ. 2). Ενώ οι τοικοποιίες ήταν κατά κύριο λόγο από οπποπλινθοδομή, τα τόξα κατασκευάζονταν από πελεκημένο πωρόλιθο, ο οποίος αφθονούσε στην δυτικότερη γειτονική περιοχή του Γερολάκκου.

Εικ. 2 Παραδοσιακή οικία με ηλιακό και ανώγι

Τόσο τα ισόγεια, όσο και τα ανώγεια ήταν ψηλά με μικρούς φεγγίτες πάνω από τα παράθυρα για να επιτρέπεται η διαφυγή του θερμού αέρα τους καλοκαιρινούς μήνες⁷. Οι στεγάσεις ήταν κυρίως δώματα με κορμούς (βολίτζια), καλάμια και χώμα και είχαν ακροδώματα και πήλινες υδρορροές για την αποροή των ομβρίων.

Οι απαραίτητοι περιμετρικοί τοίχοι (μανδρότοιχοι) με τα μεγάλα ξωπόρτια που έκρυβαν τις οικοδομές και τα περιβόλια από τα αδιάκριτα μάτια, έχουν πλέον χαθεί.

Η έλλειψη χώρου στον πυκνοκατοικημένο πυρήνα σήμαινε την προσθήκη ορόφου για κάλυψη αναγκών επέκτασης, έτσι τα περισσότερα κτήρια της περιόδου ήταν διώροφα. Η εξωτερική, μέχρι τώρα, σκάλα που ένωνε τα δυο επίπεδα, μεταφέρθηκε στον εσωτερικό κεντρικό χώρο, όπως άρμοζε στις νέες αστικές συνθήκες. Ο πυρήνας των μεσαιών γειτονιών επιστράτευε ακόμη μια τεχνική, για να μεγιστοποιήσει τον δομημένο χώρο, ενώ παράλληλα επέτρεπε και την εύκολη διαφυγή μέσω των δωματίων σε περίπτωση που αυτό γινόταν αναγκαίο. Πολλαπλά κτήρια γεφύρωναν τις οδικές αρτηρίες στις ενορίες Χαρδακιώτισσας και Άγιου Ανδρονίκου επιτρέποντας την ελεύθερη διακίνηση κάτω από αυτά μέσω τοξωτών στοών. Πολλά από αυτά τα κτήρια αποτελούν πλέον μόνο ανάμνηση εφόσον τα πλείστα έχουν κατεδαφισθεί. Ταυτόχρονα, λίδινες και νεώτερες γέφυρες από σιδηροπαγές σκυρόδεμα συνέδεαν τα κτήρια, που αποκόπτονταν από τον δρόμο λόγω των πολλαπλών αυλακιών (εικ. 3).

6. Εκτός από την επιτόπια εξέταση, αναφορά από οικίες του 1850 μάς δίνει ο Κ. Γ. Χώπλαρς, *Ευρήματα από την Κυθρέα*, 1983, 3.

7. Βλ. σκίτσο οικοδομής του 19ου αιώνα στην Κυθρέα: Ρ. Κ. Σεβέρη, *Ταξιδιώτες ζωγράφοι στην Κύπρο 1700-1960* (μτφρ. Π. Νικολάου), Λευκωσία 2003, 183, εικ. 217.

Στα αρχαιότερα κτήρια διασώζονται ακόμη κάποια Οθωμανικά στοιχεία, τα οποία διείσδυσαν και στην τοπική αρχιτεκτονική. Στην πλατεία του Σεραγίου βρίσκονταν από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας το Διοικητήριο και τα Δικαστήρια. Το κτήριο αυτό υπήρχε τουλάχιστον από το 1882, εφόσον απεικονίζεται σε χρονολογημένο σκίτσο του Βρετανού αρχιτέκτονα Sydney Vacher, με τη μορφή που έχει σήμερα, αλλά και με τοξοστοιχία μπροστά από αυτό, η οποία έχει σήμερα εξαφανισθεί⁸ (εικ. 4). Το κλειστό με ξύλινα καφάσια, οθωμανικό σαχνισί (ή χαγιάτι) από ελαφριά, ξυλόπηκτη κατασκευή, στηριζόμενη σε ξύλινα φουρούσια, ήταν στοιχείο, το οποίο προέβαλε πάνω από τον δρόμο, ώστε να επιτρέπει στις γυναίκες να έχουν άπλετη θέα του δρόμου. Αυτό χαρακτηρίζει, τόσο το κτήριο του Σεραγίου, όσο και γειτονικά κτήρια⁹ (εικ. 5).

Εικ. 3 Οικοδομή με νεραύλακο και γέφυρα για την είσοδο προς την κατοικία

Εικ. 4 Η σημερινή μορφή του Σεραγίου με το σαχνισί πάνω από την είσοδο

Εικ. 5 Οικία στην οδό Σεραγίου με σαχνισί

8. Σεβέρη, *Ταξιδιώτες ζωγράφοι* (υποσ. 7) 183, εικ. 217.

9. Το γειτονικό οικοδόμημα με όμοιο σαχνισί ανήκει, σύμφωνα με σκίτσο της Ανδής Πέτσα-Σαββίδου, στην οικογένεια Μαλαού: Πετάση, *Κωμόπολη της Κυθρέας* (υποσ. 3) 237.

Στη μεταβατική περίοδο, της Αγγλοκρατίας, το σαχνισί συνέχισε να χρησιμοποιείται αλλά μεταλλάχθηκε, αρχικά σε καλυμμένο μπαλκόνι με ξύλινους κίονες και διακοσμημένο ξύλινο ταβάνι και αργότερα σε ακάλυπτο μπαλκόνι. Τα περίτεχνα διακοσμημένα φουρούσια στήριξης μπαλκονιών των, της Ενετοκρατίας, και Τουρκοκρατίας, κατά την Αγγλοκρατία γίνονται μεταλλικά, εφόσον εισάγεται η τεχνική των επεξεργασμένων διακοσμητικών σιδηριών.

Με την πάροδο του χρόνου η αρχιτεκτονική του οικισμού άρχισε να παίρνει περισσότερο αστικά χαρακτηριστικά. Κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, η όψη των κυρίων εμπορικών δρόμων με χαρακτηριστικά της αγγλικής αποικιοκρατικής αρχιτεκτονικής δημιουργούσε συνεχή δόμηση στο όριο του δρόμου. Οι οικίες διατάσσονταν πλάτυμέτωπες στο όριο του δρόμου σε τριμερή διάταξη. Χαρακτηρίζονταν από τον κεντρικό διαμπερή ηλιακό (πόρτιο) με είσοδο κατευθείαν από τον δρόμο, που πλαισιωνόταν από τις δυο πλευρές με δωμάτια. Αν υπήρχε ανάγκη, δομείτο βοηθητική πτέρυγα στο πίσω μέρος της αυλής. Η συμμετρία ακολουθείτο και στην πρόσοψη, με την κυρία είσοδο να βρίσκεται στο κέντρο και εκατέρωθεν της να τοποθετούνται τα παράθυρα των πλαινών δωματίων. Το κεντρικό δωμάτιο (πόρτιο) στις πρώτες οικοδομές άνοιγε με τόξο προς την αυλή, στην οποία χωροθετούνταν η γούρνα, ο φούρνος και το πηγάδι για άντληση νερού¹⁰.

Η κυρία είσοδος τονιζόταν με τοξωτά διακοσμητικά περιθυρώματα και στην περίπτωση που η οικοδομή ήταν διώροφη, προστατευόταν με το μικρό ακάλυπτο μπαλκόνι του ορόφου, συχνά ξύλινο ή λίθινο (αργότερα κατασκευαζόταν από οπλισμένο σκυρόδεμα) με σιδερένια φουρούσια και κιγκλίδωμα. Πίσω από το μπαλκόνι διατασσόταν ο ηλιακός του ορόφου με τα συμμετρικά δωμάτια εκατέρωθεν αυτού, ακολουθώντας πιστά την κάτοψη του ισόγειου (εικ. 6). Ο παρόλιδος, με τον οποίο κατασκευάζονταν τα τόξα των ηλιακών χρησιμοποιείτο στις αρχές και μέσα του 20^{ου} αιώνα στην κατασκευή τοξωτών και οριζοντίων περιθυρωμάτων αστικών και εμπορικών δρόμων.

Εικ. 6 Οικία με αποικιοκρατικά στοιχεία και λίθινο μπαλκόνι με σιδερέια

Η χρήση ενός χώρου στο ισόγειο ως κατάστημα ή ερ-

10. Τέτοιου τύπου ήταν η οικία της Μαρτίσας Καλογήρου στην ενορία της Χαρδακιώτισσας. Για σκίτσο της οικοδομής της Μ. Αριστοδήμου: Πετάση, *Κωμόπολη της Κυθρέας* (υποσ. 3) 242.

γαστήρι αποτελούσε ακόμη μια τυπολογική εξέλιξη. Κατά τον 19^ο-20^ο αιώνα συχνά, σε οικοδομές κυρίων αρτηριών, όλο το ισόγειο, πλην της εισόδου προς τον όροφο, δινόταν προς εμπορική χρήση, ενώ ο όροφος ως χώρος κατοικίας. Η μεικτή αυτή τυπολογία αναφέρεται στις πηγές, ότι υπήρχε στο νησί ήδη από τον 15^ο αιώνα¹¹. Ο τύπος αυτός εξυπηρετούσε τον ιδιοκτήτη, προσφέροντάς του χώρο απασχόλησης στο ισόγειο και χώρο κατοίκησης στους επάνω ορόφους. Σε κάποια νεώτερα παραδείγματα των αρχών του 20ου αιώνα, ολόκληρη η όψη των εμπορικών κτηρίων κατασκευαζόταν από πωρόλιθο, όπως το μικρό ξενοδοχείο στο Σεράγιο, το οποίο εξυπηρετούσε τους επι-

Εικ.7 Το μικρό ξενοδοχείο στο Σεράγιο

σκεπτες, που έρχονταν από την γύρω περιοχή να αλέσουν τα σιτηρά τους, αλλά και πιθανόν να παραδερίσουν στο όμορφο χωριό (εικ. 7).

Καθώς άρχισε να αυξάνεται η κίνηση στους δρόμους, αντιλήφθηκαν οι κάτοικοι, ότι έπρεπε να δημιουργηθεί απόσταση μεταξύ των οικοδομών τους και του οδικού συνόρου, και έτσι, τη δεκαετία του 1920, άρχισαν οι οικοδομές να υποχωρούν σταδιακά από το οδικό σύνορο, παραμένοντας, όμως, σε συνεχή δόμηση. Σε συνέχεια, με την οικονομική ευχέρεια που άρχισε να αποκτά η νέα μεσοαστική τάξη, απελευθερώθηκαν τελείως οι οικοδομές, δημιουργώντας τον πανταχόθεν ελεύθερο τύπο. Αρχικά μικρές και συντηρητικές, με τετρακλινή στέγαση, άρχισαν, ήδη από την δεκαετία του 1930, σε περιοχές, όπως οι ενορίες Αγίας Μαρίας και Αγίου Ανδρονίκου, να αποκτούν υπόσταση και χαρακτήρα αριστοκρατικό. Τα αγγλικά στοιχεία όπως οι ημι-εξαγωνικές προεξοχές γρήγορα αντικαταστάθηκαν με συμμετρικές, νεοελληνικού ύφους, προσόψεις σε ψηλά βάθρα. Οι οικοδομές απέκτησαν επιβλητικές συμμετρικές προσόψεις με ημικυκλικές σκάλες που οδηγούσαν σε βεράντες με προστώα.

Με την εισαγωγή του Νεοκλασικισμού στην Ευρώπη τον 19^ο και αρχές του 20^{ού} αιώνα και την επίδραση αρχιτεκτόνων, οι οποίοι σπούδασαν στην Ελλάδα, όπως του Θεόδωρου Φωτιάδη, οι βεράντες απέκτησαν καμπύλες μορφές και υιοθέτησαν κλασικά στοιχεία, όπως κίονες και παραστάδες με ιωνικά κιονόκρανα, περίτεχνα λίδινα λαξευτά κιγκλιδώματα και ημι-κυκλικά κουφώματα σε σχηματισμούς αχοιβάδας, παραπλεύρως της εισόδου (εικ. 8).

11. P. Leventis, *Twelve times in Nicosia. Nicosia, Cyprus, 1192-1570: Topography, Architecture and Urban Experience in a Diversified Capital City*, Nicosia 2005, 221.

Παράλληλα δημιουργήθηκαν επιβλητικές νεοκλασικές προσόψεις με προστώα, λίθινα γείσα και αετώματα με ακροκέραμα, τα οποία στηρίζονταν σε ιωνικού ρυθμού κίονες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σχολείο του Αγίου Ανδρονίκου, που κτίσθηκε το 1926¹² και η οικία Χαράλαμπου Χατζηδά (εικ. 9, εικ. 10).

Η λιθοδομή από πωρόλιθο με ισόδομο, λαξευτό σύστημα, χαρακτηρίζει τις ανεπίχριστες προσόψεις των κτηρίων της εποχής εκείνης, ενώ για λόγους οικονομίας, συχνά οι πλαινοί κοινοί τοίχοι κατασκευάζονταν από οπτόπλινθο.

Καθώς οι οικοδομές απομακρύνονταν από το δρόμο, άρχισε να αλλάζει και η τοποθέτηση του κτηρίου με γνώμονα τον νότιο προσανατολισμό. Η κύρια όψη με τους εξωτερικούς χώρους έγινε αυτή του οδικού συνόρου και οι οικίες έχασαν τη χαρακτηριστική τους εσωστρέφεια. Η υπερύψωση του πατώματος των οικοδομών πέρα από το ένα μέτρο επέτρεπε το ενδεχόμενο δημιουργίας υπογείου και απέφευγε την ανιούσα υγρασία που δημιουργούσε πρόβλημα σε πολλά κτήρια (εικ. 11).

Τα δώματα αντικαταστάθηκαν με επικλινείς κεραμο-

Εικ. 8 Οικία Ευελθ. Ιακωβίδη με νεοκλασικά, ελληνοστυλιό στοιχεία, χαρακτηριστικά της δεκαετίας του 1930

Εικ. 9 Το σχολείο του Αγίου Ανδρονίκου

Εικ. 10 Οικία Χαρ. Χατζηδά. Η οικοδομή απομακρύνεται από το οδικό σύνορο και αποκτά επιβλητική σκάλα και χαμηλό περιτείσιμα

12. Χριστίδη, *Κυθρέα* (υποσ. 4) 51.

σκεπείς στέγες δικλινείς ή τετρακλινείς, καθώς με την Αγγλοκρατία εισήχθη το κεραμίδι και κατά συνέπεια και οι ξύλινες οροφές. Λόγω των περιορισμών που επέβαλε το συνεχές δομημένο σύστημα στο κέντρο του χωριού, οι στέγες περιορίζονταν σε μονοκλινείς ή δικλινείς. Η κατασκευή γινόταν με δοκάρια, καλάμι ή ξύλο και χώμα, ενώ αργότερα τοποθετείτο κεραμίδι συχνά κατευθείαν πάνω από το χώμα. Στα ελεύθερα κτήρια οι στεγάσεις ήταν τετρακλινείς με ξύλινο φορέα αποτελούμενο από συνδυασμό δοκαριών, ζευκτών, τεγίδων και βυζαντινών ή σε νεώτερα παραδείγματα, γαλλικού τύπου κεραμιδιών. Η όλη κεκλιμένη στέγαση καλυπτόταν στο εσωτερικό με οριζόντιο ταβάνι ξύλινο, φτιαγμένο με πλάτια σανίδια ή ξύλινο παγδατί επιχρισμένο με «γυψομάρμαρο» («ασβεστολιδικές πλάκες»).

Εικ. 11 Η υπερύψωση των οικιών προστάτευε από την υγρασία και επέτρεπε την κατασκευή υπογείου

Η νέα σχέση οικίας και δρόμου δημιούργησε την ανάγκη για καλυμμένη βεράντα κατά μήκος όλου ή μεγάλου τμήματος του οδικού συνόρου. Αυτή καλυπτόταν είτε με την κύρια στέγαση, είτε με δεύτερη χαμηλότερη στέγη στηριζόμενη πάνω σε λίθινες κολώνες. Οι βεράντες ήσαν συνήθως τετραγωνικές, με υπερυψωμένες μεγάλες σκάλες να οδηγούν σε αυτές (εικ. 12).

Εικ. 12 Οικία Γεωργιάδη με ημιεξαγωνική προεξοχή και καλυμμένη βεράντα

Οι παλαιότερες ξύλινες θύρες ήταν απλές συχνά σανιδωτές. Με την Αγγλοκρατία και την ευμάρεια που επέστρεψε στην κωμόπολη τον 20ο αιώνα, οι θύρες άρχισαν να εξελίσσονται σε πιο κομψά κατασκευάσματα, ψηλόλιγνες με ημικυκλικό ή τετραγωνικό φεγγίτη και διακοσμητική σιδεριά. Μερικές φορές, η ίδια η ταμπλαδοπή πόρτα είχε στο άνω μέρος της γυαλί για περισσότερο φωτισμό του πορτίου. Σπανιότερα είναι πλέον τα παραδείγματα από τον 19ο αιώνα, ενώ τα περισσότερα ανήκουν στις αρχές του 20ου αιώνα.

Με την Αγγλοκρατία και την ευμάρεια που επέστρεψε στην κωμόπολη τον 20ο αιώνα, οι θύρες άρχισαν να εξελίσσονται σε πιο κομψά κατασκευάσματα, ψηλόλιγνες με ημικυκλικό ή τετραγωνικό φεγγίτη και διακοσμητική σιδεριά. Μερικές φορές, η ίδια η ταμπλαδοπή πόρτα είχε στο άνω μέρος της γυαλί για περισσότερο φωτισμό του πορτίου. Σπανιότερα είναι πλέον τα παραδείγματα από τον 19ο αιώνα, ενώ τα περισσότερα ανήκουν στις αρχές του 20ου αιώνα.

Η εξωστρέφεια που υποδείκνυαν οι νέες οικίες οφειλόταν και στις νεοεισ-
 χθείσες και πρωτόγνωρες για τους Κυπρίους, ευρωπαϊκές ιδέες του περιπάτου
 και της επίδειξης, εντελώς αντίθετες με τις παλαιότερες επικρατούσες αντιλή-
 ψεις που επέδρασαν στην αγροτική αρχιτεκτονική, διαμορφώνοντάς την με υψη-
 λούς τοίχους για απομόνωση. Στα νεώτερα οικοδομήματα των αρχών του 20ου
 αιώνα, το περιτείχισμα χαμή-
 λωσε αισθητά, ώστε να ανα-
 δείξει πίσω του την επιβλη-
 τική νεοκλασική αρχιτεκτο-
 νική.

Στα απλούστερα σπίτια της δεκαετίας του 1930-1950 η ανάγκη για καλυμ-
 μένο χώρο της κυρίας εισό-
 δου εξασφαλιζόταν με την
 υποχώρηση του τοίχου του
 κεντρικού δωματίου, ώστε
 να δημιουργηθεί εσοχή που
 προφύλασσε την κεντρική
 θύρα. Ο χώρος αυτός αποτε-
 λούσε μια εξέλιξη του χώρου
 του ηλιακού, ο οποίος όμως
 διατασσόταν πλέον όχι με
 γνώμονα τον νότιο προσανα-
 τολισμό, αλλά τον δρόμο. Η
 στέγαση της εσοχής της εισό-
 δου στηριζόταν αρχικά σε το-
 ξωτά και αργότερα σε οριζό-
 ντια λίθινα ανώφλια με πέ-
 τρες κλειδιά (εικ. 13, εικ.
 14). Ο πωρόλιδος χρησιμο-
 ποιείτο ακόμη, παρόλο που
 άρχισε να είναι σπανιότερη η
 χρήση του στην πρόσοψη του
 κτηρίου.

Τη δεκαετία του 1950-
 1960, με τους πρώτους Κυ-
 πρίους να σπουδάζουν στο
 εξωτερικό, εισάγεται στο
 νησί και η πρώτη μοντερνι-
 στική αρχιτεκτονική, με επίπεδες στέγες και καμπύλες, που παραπέμπουν στη
 ναυτιλιακή αρχιτεκτονική. Οι αρχιτέκτονες αυτοί δεν παραγνωρίζουν τον τόπο
 όπου βρίσκονται, αλλά υιοθετούν στοιχεία από τον κυπριακό χώρο, όπως τη
 χρήση του χαρακτηριστικού κυπριακού πωρόλιδου ή βοτσάλων από τη θάλασσα

*Εικ. 13 Οικία με το κεντρικό δωμάτιο σε υποχώρηση
 και τοξωτή είσοδο βεράντας*

*Εικ. 14 Οικία με το κεντρικό δωμάτιο σε υποχώρηση
 και οριζόντια στοιχείο στήριξης στέγης βεράντας*

και τα παραδοσιακά χρώματα, δίνοντας επιτυχώς μια συνέχεια στο συνεχώς εξελισσόμενο νήμα της Κυπριακής αρχιτεκτονικής. Οι κατασκευές συχνά ήταν σύμμεικτες. Τοιχοποιίες από λιθοδομή στήριζαν ακόμη ξύλινες στεγάσεις, ενώ οι βεράντες της πρόσοψης με χαμηλότερες πλάκες στηρίζονταν πλέον όχι σε λίθινα υποστυλώματα, αλλά σε κίονες οπλισμένου σκυροδέματος (εικ. 15).

Η τελευταία δεκαετία του 1970 πριν την Τουρκική κατοχή αναδεικνύει ότι η Κυθρέα ακολουδούσε τον διεθνή Μοντερνισμό με οικοδομές άξιες των αντιστοίχων αστικών κέντρων (εικ. 16).

Εικ. 15

Οικία της δεκαετίας του 1940-1950 με στοιχεία του πρώιμου μοντέρνου κινήματος, όπως οι κυκλικές προεξοχές και η βεράντα από οπλισμένο σκυρόδεμα

Εικ. 16

Οικία της δεκαετίας του 1970

Δυστυχώς σήμερα η κατάληψη και η καταστροφή μεγάλου τμήματος των παραδοσιακών πυρήνων έχουν αλλοιώσει την παραδοσιακή όψη της. Οικίες έχουν κατεδαφισθεί, νέοι δρόμοι έχουν χαραχθεί και τα νεραύλακα και οι μύλοι είναι άδεια και μισογκρεμισμένα. Μαζί με το νερό του Κεφαλόβρυσου χάνεται για πάντα μια πλούσια πολιτιστική κληρονομιά.

* Δήμος Κυθρέας, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών: *ΚΥΘΡΕΑ Η γη των Χύτρων, Αρχαιότητες, κειμήλια και θησαυροί*, Λευκωσία 2016, σ. 66-71.

Τη μακράιωνη Ιστορία της Κυθρέας δεν τη διαβάζουμε μόνο στα βιβλία και στα επισημονικά συγγράμματα, που με αγάπη και κόπο εκπόνησαν παλαιοί και νεότεροι μελετητές. Την ψηλαφούμε και στα ευρήματα του αρχαίου πολιτισμού της, στα ερείπια των μνημείων της, στις μνήμες που κουβαλά κάθε υλικό αντικείμενο του πολυσύνθετου και πλούσιου πολιτισμού της.

Οι ταυτότητες, προσδιορίζουν γενεαλογικά και προσωπικά και τοποθετούν το άτομο στα χώματα της Κυθρέας, το καθιστούν μέλος του συνόλου των τρεισήμισι χιλιάδων ψυχών που λέγονται Κυθρέωτες και που περιμένουν για 42 χρόνια, και απαιτούν σύμφωνα με τα διεθνώς παραδεκτά ανδρώπινα δικαιώματα, επιστροφή. Δηλώνουν τον τόπο που γεννήθηκαν και είδαν το πρώτο φως ανάμεσα από τις φαιοπράσινες των ελαιώνων φυλλωσιές.

1. Σταυρόσχημο ειδώλιο από πικρόλιθο που βρέθηκε κατά τις ανασκαφές της Σουηδικής Αποστολής στη δέση Αγίος Δημητριάδης. Χαλκολιθική εποχή, ύψος: 6,4 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 2. Κύλικα. Δίχρωμη κεραμική (Bichrome II Ware) από τον Τάφο 2 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρο-γεωμετρική περίοδος, διάμ.: 15,8 εκ. ύψος: 15 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 3. Πτηνόσχημη πρόχους. Δίχρωμη κεραμική (Bichrome II Ware) από τον Τάφο 2 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, 24 X 13 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 4. Πτηνόσχημη πρόχους. Δίχρωμη κεραμική (Bichrome II Ware) από τον Τάφο 2 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, 21 X 11,6 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 5. Αμφορέας. Λευκή γραπτή κεραμική (White painted II Ware) από τον Τάφο 3 στο Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, ύψος: 44 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 6. Δίωτο πνάκιο. Λευκή γραπτής κεραμική (White painted I Ware) από τον Τάφο 3 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, διάμ.: 30,3 εκ., ύψος: 3,5 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 7. Αμφορίσκοκος. Λευκής γραπτή κεραμική (White painted I Ware) από τον Τάφο 3 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, ύψος: 12,1 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 8. Αμφορίσκοκος. Μελανόχριστη κεραμική (Black Slip I Ware) από τον Τάφο 3 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, ύψος: 0,16 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 9. Δίωτο πνάκιο. Υβριδική λευκή γραπτή και μελανόχριστη κεραμική (White Painted και Black Slip I Ware) από τον Τάφο 3 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος. διάμ.: 20,3, ύψος: 2,2 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. 10. Τριφυλλόσχημη οινόχνη. Μελανόχριστη κεραμική (Black Slip I Ware) από τον Τάφο 4 στην Κυθρέα - Σγαφτό. Κυπρογεωμετρική περίοδος, ύψος: 20 εκ. Συλλογή Κυπριακού Μουσείου. Δήμος Κυθρέας, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών: ΚΥΘΡΕΑ Η γη των Χύτρων, Αρχαιότητες, κειμήλια και θησαυροί, Λευκωσία 2016, σ. 139, 146.

1

2

3

4

5

6

1. Άγιος Γεώργιος, από το ναό Αγίας Μαρίας, 19ος αιώνας. Επαναπατρίσθηκε από το Μόναχο μετά από δικαστικούς αγώνες το Νοέμβριο 2013. Συλλογή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 18,9 x 13,7 x 2 εκ. 2. Άγιοι Σάββας, Αντώνιος και Ευθύμιος, από τη μονή της Θεοτόκου, 18ος αιώνας. Επαναπατρίσθηκε από το Μόναχο μετά από δικαστικούς αγώνες το Νοέμβριο 2013. Συλλογή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 52,3 x 41,2 x 4,5 εκ. 3. Πεντηκοστή, από τη μονή της Θεοτόκου, 18ος αιώνας. Επαναπατρίσθηκε από το Μόναχο μετά από δικαστικούς αγώνες το Νοέμβριο 2013. Συλλογή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 46,2 x 33,2 x 3 εκ. 4. Βημόθυρα με τον Ευαγγελισμό και έξι Ιεράρχες, από τη μονή της Θεοτόκου, (:) 18ος αιώνας. Επαναπατρίσθηκε από το Μόναχο μετά από δικαστικούς αγώνες τον Αύγουστο 2015. Συλλογή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Αριστερό: 148,5 x 41 x 2,5 εκ. Δεξί: 149 x 38 x 2,8 εκ. 5. Άγιος Νικόλαος. Εικόνα από το Μαρωνιτικό ναό Αγίου Αντωνίου, 18ος-19ος αιώνας. Επαναπατρίσθηκε από το Μόναχο μετά από δικαστικούς αγώνες τον Αύγουστο 2015. Συλλογή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 24 X 2,3 εκ. 6. Άγιος Ιωάννης Θεολόγος. Ανήκε στη Μαρτισού Παυλή-Γιωρκάτζη και πέρασε μετέπειτα στην κόρη της Ορτούλα Πλουτάκη-Φραγκούδη από την ενορία του Αγίου Ανδρονίκου. Συλλογή Μαρίας Φραγκούδη-Ηρακλείδου, 12 X 16,3 X 2 εκ. Δήμος Κυθρέας, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών: ΚΥΘΡΕΑ Η γη των Χύτρων, Αρχαιότητες, κειμήλια και θησαυροί, Λευκωσία 2016, σ. 156, 162.

Κέντημα με κουκούλι μεταξοσκώληκα, Αγορά 11.08.1967, Νέο Χωριό Κυθρέας (ΑΜ. 1366), 67x61 εκ.

*Κέντημα με κουκούλι μεταξοσκώληκα, Αγορά 11.08.1967, Νέο Χωριό Κυθρέας (ΑΜ. 1367), 67x61 εκ.

Παρακαλώ βλ. σ. 64

Μέσα από τα κειμήλια διαφαίνονται οι δραστηριότητες, η καθημερινότητα όπως και οι συνήθειες των Κυθρεωτών σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους, ενώ παράλληλα αναδεικνύονται η οικονομική άνεση που απολάμβαναν λόγω του Κεφαλόβρυσου, και η σταδιακή «αστικοποίηση» της Κυθρέας. Προορισμένα για να δοθούν από την Κυθρεώτισσα γιαγιά στην κόρη, στην εγγονή, στη δισεγγονή. Δεν μπορούσε ούτε ο χρόνος, ούτε η χρήση να αλλοιώσουν την αξία τους, αλλά αντίθετα η πάροδος του χρόνου πρόσδετε σ' αυτά αξία. Βρήκαν το χώρο τους στη βαλίτσα ή στους μποξάδες του κατατρεγμένου πρόσφυγα και τώρα διαλαλούν τη δικιά τους προσωπική ιστορία.

Φυλάχθηκαν για τέσσερις δεκαετίες, γιατί έκρυβαν μικρές αλλά πικρές ιστορίες... Ανασύρθηκαν, ξαναβγήκαν στην επιφάνεια, ξεσκοκινίστηκαν και ξαναζωντάνεψαν! Και σήμερα εκτίθενται ως «φυλαχτάρια». Σαν άνοιγε τις πόρτες του το κυδρεώτικο σπιτικό για να υποδεχθεί ξένους ή να φιλέψει καλεσμένους δεν είχε τίποτε να ζηλέψει από τα σπίτια της κοντινής πρωτεύουσας, αυτό τον πλούτο και την ευμάθεια της Κυδρέας αναδεικνύουν τα ασημένια καπνιστηρομέρηχα, τα περίτεχνα καλαδάκια του γλυκού, οι ζωγραφιστοί κεραμικοί δίσκοι, τα επώνυμα πορσελάνινα πιάτα, τα ζωγραφισμένα γιάλινα βάζα.

